

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-4>

УДК 008:004.9

Пічугіна Ю.О.

Національна музична академія України імені П.І. Чайковського

НОВА КУЛЬТУРА В КОНЦЕПЦІЇ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА МАНУЕЛЯ КАСТЕЛЬСА

Анотація. Розглядається одна з найбільш розвинутих теорій мережевого суспільства, запропонована в роботах М. Кастельса. Культура та її компоненти розгортаються відповідно до всезагальних еволюційних процесів та проривів людства. Наразі ми спостерігаємо як під впливом інформаційно-технологічної парадигми формується новий тип культури. В теорії М. Кастельса пропонується розуміння нового устрою, укладеного в умовах сучасних кіберможливостей. В статті увагу зосереджено на аналізі культурних перетворень.

Ключові слова: М. Кастельс, інформаційна епоха, інформаціональне суспільство, концепція мережевого суспільства, інформаційно-технологічна парадигма, культура мережевого суспільства.

Pichugina Yuliia

Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine

NEW CULTURE IN THE THEORY OF THE NETWORK SOCIETY OF MANUEL CASTELLS

Summary. The article deals with one of the most elaborated theories of network society, proposed by Manuel Castells. Culture and its components develop according to the universal evolutionary processes and breakthroughs of humanity. Today we are witnessing how a new type of culture is formed under the influence of the information and technology paradigm. An understanding of the new way of life that formed in the conditions of modern cyber capabilities is proposed in the theory of M. Castells. The article focuses on the analysis of cultural transformations.

Keywords: M. Castells, information age, the informational society, the concept of the network society, the information and technology paradigm, culture of the network society.

Постановка проблеми. Концепція М. Кастельса відрізняється від концепції інформаційного суспільства Д. Белла, Е. Тофлера, М. Маклюена, Й. Масуди. Гіпотезою всіх цих теорій є усвідомлення того, що сьогодні ми маємо справу з якісно новим комунікативним середовищем, а оскільки комунікація є стрижнем людського буття, змінюються всі його сфери: економіка, суспільство і культура. Проте, на відміну від прогностичних праць перелічених основоположників теорії інформаційного суспільства, М. Кастельс, маючи змогу пережити на собі становлення нової епохи, в своїх роботах дав реальне та найбільш розгорнуте уявлення про новий мережевий світ і його наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В дослідженнях, які так чи інакше стосуються сучасних суспільних перетворень, спричинених інтенсивним інформаційно-технологічним розвитком, автори часто посилаються на роботи М. Кастельса, підкреслюючи його безперечно вагомий внесок в теорію інформаційного суспільства. Проте, окрім фундаментальних робіт М. Кастельса, бракує окремої праці, з якої можна було б тезово отримати ключові знання про новий тип культури, який сформувався в ході розбудови мережевого суспільства, на думку одного з найвидатніших основоположників теорії інформаційного суспільства і нашого сучасника. Наразі тема культури інформаційного суспільства залишається відкритою. Серед дослідників, які сьогодні нею займаються слід відзначити наукові здобутки О.В. Соловйова [4].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В теорії та історії культури лише фрагментарно приділяється увага аналізу вчення М. Кастельса, в якому знаходяться відповіді на багато запитань стосовно культури доби мережевого суспільства. Для подальшого розвитку цієї теорії та її поглиблення надзвичайно важливо знати витоки, критичний аналіз яких дозволить утворити стійку платформу для майбутніх досліджень в заданому векторі.

Мета статті – дати аналіз бачення нової культури, запропонованого в концепції мережевого суспільства Мануеля Кастельса.

Виклад основного матеріалу. Передусім, говорячи про теорію М. Кастельса, необхідно зазначити, що вчений в своїх роботах підкреслює важливість вживання терміну «інформаціональне суспільство», а не «інформаційне», пояснюючи це тим, що інформація протягом всієї історії людства мала першорядне значення, а для того, щоб наголосити на символічній ролі інформації в наші часи, коли її генерування, обробка і передача стали головними джерелами виробництва і влади, на думку науковця, доречніше керуватися уточненим терміном. Так, «інформаційне» та «інформаціональне» стали прототипами «виробничого» та «індустріального».

Відправним пунктом у дослідженнях М. Кастельса є трансформація суспільства під впливом нової інформаційно-технологічної парадигми, побудованої навколо бурхливого розвитку інформаційних технологій. В своїй масштабній праці «Інформаційна епоха: економіка, суспільство,

культура» Кастельс окреслив ознаки, притаманні цій парадигмі, які у сукупності утворили фундамент інформаційного суспільства. Серед них автор визначив наступні.

Перше, головною сировиною стає інформація. При цьому, в рамках нової парадигми розробляються технології для впливу на інформацію, а не навпаки, як це спостерігалось в першу технологічну революцію.

Друге, всеосяжність ефектів нових технологій. Кастельс це пояснює тим, що інформація виступає стрижнем будь-якої людської діяльності, отже всі процеси нашого буття безпосередньо формуються новим технологічним способом.

Третє, мережевість логіки будь-якої системи або сукупності відносин за умови використання нових інформаційних технологій, що пояснюється їх мережевою природою. Так, виходячи з міркування про те, що мережевість є базисом всієї структури, з'являється концепція мережевого суспільства.

Четверте, інформаційно-технологічна парадигма заснована на гнучкості. Цей принцип пояснюється здатністю до реконфігурації, зумовленої тим, що тепер матеріальну базу організації можна з легкістю перепрограмувати, тому для нашого суспільства характерні постійні революційні зміни.

І п'яте, це зростаюча конвергенція конкретних технологій у високоінтегрованій системі. Так, наразі мікроелектроніка, телекомунікації, оптична електроніка і комп'ютери інтегровані в інформаційних системах [2, с. 77-78].

В результаті подібних цивілізаційних зламів, як правило, повністю переформовується звичний людству устрій, тобто з'являються нові типи сімейних відносин, альтернативні способи працювати, любити і жити, змінюється економічна, політична і соціально-комунікативна системи, і, в наслідок всього, зароджується новий тип культури [3, с. 29]. При цьому, в аналітичних дослідженнях М. Кастельса культура розглядається не як сукупність цінностей та вірувань, пов'язаних з конкретним, точніше – локальним, суспільством. Розвиток глобальної інформаційної епохи Кастельс як раз характеризує тим, що вона охоплює всі культурні/національні контексти – будь-то Північна Америка, Західна Європа, Японія або країни Латинської Америки, а також планетарним масштабом, який спрямовує всі країни до *мультикультурної системи координат* [2, с. 157].

Інформаційна епоха (ми все ж таки будемо дотримуватися терміну «інформаційна», а не «інформаціональна», що дозволить уникнути термінологічної плутанини, адже не зважаючи на те, що інформація була критично важливим ресурсом і в аграрному суспільстві, і в індустріальному, від цього вони не носять назву «інформаційних»; вважаємо, що термін «інформаційна» досить чітко відображає пріоритет епохи, а також на сьогодні є загальноживаним, а тому не потребує додаткових слів в науковому обігу) розпочалася приблизно з 1980-х років, коли нові технології стали поступово перетворювати світ засобів масової інформації. Тепер, газети пишуться, видаються і друкуються на відстані, що дозволяє видавати одночасно випуски однієї й тієї самої

газети, адаптовані до потреб кількох різних регіонів. Портативні радіоприймачі і магнітофони уможливили створення музикальної атмосфери за власним вибором. Касетні відеомагнітофони заповнили весь світ, стали в багатьох країнах головною альтернативою нудному офіційному телебаченню. І головне, стрімке збільшення кількості телевізійних каналів, завдяки появі супутникового телебачення, призвело до *широкої культурної диференціації, результатом якої стала детальніша сегментація аудиторії ЗМІ* [2, с. 324, 349].

Пізніше, коли цифрові технології дозволили пакетувати всі види повідомлень, в тому числі звук, зображення і дані, утворилась мережа, здатна передавати всі види символів, не користуючись контрольними центрами, до того ж архітектура якої побудована таким чином, що її *майже неможливо цензурувати* [2, с. 334]. Отже, ми спостерігаємо, як користувачка аудиторія ЗМІ поступово отримує все більше варіантів вибору і майже необмежену свободу, а також доступність створення і отримання повідомлень. Слід зазначити, що мережева комунікація – занадто молоде явище відносно до монографії М. Кастельса «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура», написаної у 1996 році, на яку ми посилаємося вище, проте саме тут ми знаходимо перші описані головні ознаки нової комунікативної платформи. Так, «найважливіша ознака – це *охоплення в своїй сфері більшості видів культурних проявів в усьому їх розмаїтті*. Від гірших до кращих, від самих елітних до найпопулярніших, поєднуються в цьому цифровому всесвіті, що пов'язує в гігантському історичному супертексті минулі, теперішні і майбутні прояви комунікативної думки. Таким чином вони розбудовують нове символічне середовище. Роблять віртуальність нашою реальністю» [2, с. 351].

До цілеспрямованого вивчення Інтернету як ключової технології інформаційної епохи Мануель Кастельс переходить у своїй наступній ґрунтовній праці «Галактика Інтернет» [1]. «Інтернет – це комунікаційний медіум, який вперше уможливив спілкування багатьох людей з багатьма іншими в будь-який момент часу і в глобальному масштабі. Якщо поширення друкованих видань на Заході призвело до створення того, що М. Маклюен назвав «галактикою Гутенберга», то ми зараз вступаємо в новий світ комунікації – галактику Інтернет» [1, с. 15].

Вчений визначає чотири вектора розвитку культури Інтернету, це: техномерітократична культура, культура хакерів, культура віртуальної спільноти і підприємницька культура. Ці вектори найкращим чином пояснюються через його визначення культури Інтернету. «Це культура, побудована на технократичній вірі у прогрес людства під впливом техніки, прийнята співтовариством хакерів, розвивається на основі вільної і відкритої технічної творчості, впроваджена у віртуальні мережі, що мають на меті побудову нового суспільства, і матеріалізована натхненними прибутком підприємцями у творінні нової економіки [1, с. 80].

Кастельс влучно зазначає в своїй теорії, що, оскільки Інтернет знайшов широке застосування в соціальній практиці сучасників, він відповід-

но здійснює вплив і вносить корективи в саму соціальну практику, впливаючи таким чином на становлення нового типу культури. І справді, сьогодні важко визначити межу у з'ясуванні «хто кого»: ми оволоділи Інтернетом або Інтернет – нами. Так, наприклад, докорінних змін зазнала мультимедійна система: музика (вільний доступ до будь-якого музикального файлу), фільми (вільний доступ до кінопродукції; конфіденційний і повсюдний доступ до порнографічної продукції), відеоігри (можливість соціалізації дає перевагу Інтернет-іграм в режимі реального часу над офлайнними відеоіграми, не дивлячись на кращу комп'ютерну графіку і цікавіші ігрові сценарії), радіо (віщання стаціонарних радіостанцій тепер відбувається і через Інтернет, що дозволяє їх слухати в будь-якому куточку світу, де є доступ до мережі; поява радіостанцій, віщання яких відбувається виключно через Інтернет, перевагою яких є незалежний альтернативний погляд на події, а також менша кількість реклами або взагалі її відсутність), телебачення (те саме, що і радіо), газети і журнали (авторитетні видання вимушені бути представлені в он-лайн версії задля утримання читачів під владою свого впливу; он-лайн версії наукових видань з відкритим доступом до архівів публікацій створили умови для глобалізації та інтеграції світової науки, а також сприяють підвищенню рівня оприлюднених наукових результатів за рахунок автоматичного збільшення чисельності читацької аудиторії), книги (з одного боку Інтернет на своїх пошукових сторінках пропонує альтернативу довідникам та енциклопедіям, а відцифрована друкована продукція та вільний доступ до неї майже відкидає необхідність звертатися до бібліотек або книжкових магазинів за потрібною літературою; з іншого боку – читачі не поспішають відмовлятися від задоволення тримати в руках друковану книгу, тому попит на них, на відміну від музики, кіно і періодичних видань, помітно не зменшився) [1, с. 227-232]. Отже, формування нового типу культури М. Кастельс визначив на підставі одночасного протікання п'яти процесів: *інтегра-*

ція – комбінування художніх форм і технологій з утворенням гібридної форми виразності; *інтерактивність* – здатність користувача маніпулювати і безпосередньо впливати на його сприйняття медіа, а також спілкуватися через медіа з іншими людьми; *гіпермедіа* – пов'язування окремих елементів медіа один з одним задля створення шлейфу індивідуальних асоціацій; *занурення* – досвід симуляції моделі тривимірного оточення і *оповідальність* – естетичні і формальні стратегії, які протікають з вищезазначених концепцій і мають своїм результатом нелінійні форми оповідання і репрезентацію [1, с. 234].

Висновки і пропозиції. В роботах М. Кастельса ми знаходимо перші не футуристичні, а вже аналітичні записи про ознаки культури нового типу. Будучи професором університету в американському штаті Каліфорнія, в штаті, який є головним осередком розробки інформаційних технологій, М. Кастельс мав змогу одним з перших спостерігати наслідки нової інформаційно-технологічної парадигми і описати їх. Розвиваючи дослідницьку тему стосовно культури нової епохи, у наступній своїй роботі Кастельс переходить до вивчення другого після комп'ютерів вибухового феномену – мобільного телефону. Мобільний телефон в традиціях мережевої культури занурив нас у світ коротких миттєвих повідомлень, емоджі (емоційні смайлики), зробив нас доступними в режимі он-лайн і нон-стоп, став частиною нашого іміджу. Міркування про все це можна дізнатися з колективної монографії «Мобільна комунікація і суспільство: глобальні тенденції» [5], одним з авторів якої є М. Кастельс, і яка, до речі, досі не перекладена на українську або російську мови. Але, як зазначалося вище, інформаційно-технологічна парадигма сучасного суспільства диктує прискорений розвиток технологій, мобільні телефони швидко перетворилися на міні-комп'ютери в наших руках, і наукова робота за кілька років втратила своєї актуальності. Тому в якості перспективних напрямів розвитку теми вбачаємо дослідження смарт-пристроїв в контексті формування нової культури.

Список літератури:

1. Кастельс М. Галактика Інтернет / Мануэль Кастельс; пер. с англ. А. Матвеева под ред. В. Харитоновна. – Екатеринбург: У-Фактория (при участии изд-ва Гуманитарного ун-та), 2004. – 328 с.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс; пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
3. Пічугіна Ю.О. Сучасні інформаційні технології у проблемному полі культурологічних досліджень: до питання визначення похідних понять / Пічугіна Ю.О. // Молодий вчений. – 2018. – № 8(60). – С. 29-32.
4. Соловьєв А.В. Динамика культуры информационной эпохи: моногр. / А.В. Соловьєв; Ряз. гос. ун-т им. С.А. Есенина. – Рязань, 2009. – 228 с.
5. Castells M. Mobile communication and society: a global perspective / Manuel Castells, Mireia Fernandez-Ardevol, Jack Linchuan Qiu, Araba Sey. – Cambridge: MIT Press, 2007. – 331 p.